

Araştırma Makalesi

Almanya ve Hollanda'daki Türklerin Geri Dönüş Niyetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma¹

Birsen Şahin Kütük²

Öz

Türkiye'den Batı Avrupa Ülkelerine yönelik emek göçünden bu yana yaklaşık altmış yıl geçmiş ve Türkler bu ülkelerde kalıcı bir toplum haline gelmiştir. Bu çalışmada ulus-ötesi toplum olarak da adlandırılan Almanya ve Hollanda'daki Türklerin, Türkiye'ye geri dönme niyetleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Nicel araştırma deseni kullanılan çalışmada Almanya'nın Frankfurt ve Duisburg, Hollanda'nın Amsterdam, Rotterdam, Eindhoven ve s-Hertogenbosch kent merkezlerindeki 596 Türk göçmenden anket formu ile veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda, girişimci olma durumu ve vatandaşlığın geri dönme niyeti ile ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca ev sahibi toplumun kültürünü, kimliğini benimseme ve ev sahibi toplumla iletişimin geri dönüş niyetinin yordayıcıları olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra Türk kimliğini benimseme, Türklerle iletişim ve Türkiye'deki Türklerle iletişim ve önyargı da geri dönüş niyetinin yordayıcıları arasında yer almaktadır. Bu sonuçlar, geri dönüş niyetinin sadece bireysel faktörlerden değil, aynı zamanda ülkelerin göç politikalarından da etkilendiğini göstermektedir. Almanya ve Hollanda'daki Türklerin geri dönüş niyetinde bireysel ve yapısal faktörlerler birlikte etkili olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tersine göç, geri dönüş niyeti, ulus-aşırı göçmen, ulus-aşırı toplum, Türk göçmenler, Türk toplumu, kültürleşme, kimlik.

¹ Makale Geliş Tarihi: 29.10.2021 Makale Kabul Tarihi: 13.11.2021

² Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 06800, Ankara, e-mail: birsahin@hacettepe.edu.tr.
ORCID NO:0000-0002-6337-2528

Research Article

The Comparative Study on Return Intention of Turkish Migrants living in Germany and The Netherlands

Abstract

About sixty years have passed since the labor migration from Turkey to Western European Countries and Turks have become a permanent society in these countries. In this study, the return intention of Turks to Turkey is examined comparatively in Germany and the Netherlands. In this quantitative study, data was collected by questionnaire from 596 Turkish immigrants who live in the city centers of Frankfurt and Duisburg in Germany, Amsterdam, Rotterdam, Eindhoven, and s-Hertogenbosch in the Netherlands. The results of the research showed that employment status and citizenship are related to return intentions. In addition, host country identification, contact with the host society, orientation toward host culture, Turkish identity, contact with Turks, prejudice, and country were predictors of return intentions. These results are showed that the return intention is not only affected by individual factors, but also by the immigration policies of countries. Both individual and structural factors are contributed to the return intention of Turks in Germany and the Netherlands.

Anahtar Kelimeler: Return migration, return intention, transnational migration, transnational society, Turkish migrants, Turkish society, acculturation, identity.

Giriş

Türkiye’den Batı Avrupa Ülkelerine emek göçü yaklaşık 1950’li yıllardan bu yana devam etmektedir. İçinde bulunduğumuz 2021 yılı ise Almanya ile Türkiye arasında imzalanan ikili işgücü anlaşmasının 60. yılı. Bu altmış yıl içinde, başlarda misafir işçi olarak görülen Türkler artık Batı Avrupa ülkelerinde kalıcı bir toplum haline gelmişlerdir.

Türkiye’nin ikili işgücü anlaşmalarının başlangıç süreci, Türkiye’deki sanayileşme çabaları ile aynı dönemde yaşanmıştır. 1960’lı yıllarda, Türkiye bir yandan sanayileşme adına adımlar atarken, bir yandan da ülkede yoğun iç/dış göç yaşanmış ve istihdam alanında yetersizlikler kendini göstermeye başlamıştır. İstihdam yaratma alanındaki sıkıntı ve bunun çözümü için arayışlar ise Birinci 5 Yıllık Kalkınma Programı’nın 4. Maddesinde kalifiye eleman ihtiyacı kaybı konusunda önlem alınmasına da vurgu yapılmıştır.

“...işgücü fazlasının, işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracı...” şeklinde yansımıştır. Türkiye işgücü fazlalığı olan fakat niteliği yüksek işgücü konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. İşgücü ihracının niteliği yüksek işgücü halinde olması bu kıtlığı arttırabilir. Bu sakıncanın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması şarttır (Kalkınma Planı, 1963, s. 456).

Bu kapsamda Batı Avrupa ülkelerine gönderilen Türk işçilerin bir süre bu ülkelerde sanayi alanında çalışması ve deneyim kazandıktan sonra Türkiye’ye geri dönerek ihtiyaç duyulan kalifiye eleman ihtiyacını giderecekleri fikri alınacak önlemler arasında yerini almıştır.

Peki, yurtdışına giden işçilerin deneyim kazanıp, vasıflı eleman ihtiyacını giderecek özellikler edinip Türkiye’ye geri dönüşü (rotasyon) beklentisi yıllar içinde gerçekleşmiş midir? Göçün gerçekleştiği ilk on yıllık süreç içinde bu sorunun yanıtı “hayır” olmuştur. Bunun pek çok nedeni vardır. Bu nedenlerden ilki giden işçilerin büyük bir kısmının hedeflendiği gibi sanayi alanında kalifiye eleman olarak çalışabilecekleri yerlerde istihdam edilmemeleridir. Diğer bir neden ise sanayi sektöründe çalışan ve kalifiye eleman olanların bir kısmının elde ettikleri yüksek gelir dolayısıyla geri dönmek istememeleridir. Geri dönenlerin ise vasıflarına uygun çalışabilecekleri sektörlerin Türkiye’de yeterince gelişmemiş ve/veya yaygın olmaması, bu kişilerin iş bulamamalarına sebep olmuştur. Geri dönüp iş bulamayanlar, bu nedenlerle kendi iş yerini açma, taksi alma vb. gibi alanlara yönelmişlerdir. Böylece rotasyon düşüncesi o yıllarda bir hayal olmuş ve adeta unutulmuştur³.

³ Bu konuda detaylı bilgi için N. Abadan Unat’ın “Bitmeyen Göç”, 2006, s. 58-63, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

Batı Avrupa Ülkelerine giden Türk işçilerin ilk kitlesel geri dönüşleri 1960'lı yılların sonunda Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik durgunluk sonrasında gerçekleşmiştir. Özellikle 1967 yılında Almanya'da ekonomik durgunluğa ve krize önlem için göçmen işçilerin sözleşmelerinin yenilenmemesi ve yazılı olmasa da sözlü olarak geri dönmeleri konusundaki söylemler sonrasında Türkiye'ye geri dönüşler gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle Dünya Petrol Krizi öncesinde yaşanan ekonomik durgunluğu giderecek bir çözüm yolu olarak düşünülen bu uygulama ile Türk işçilerin ilk geri dönüş dalgası gerçekleşmiştir (Tuna, 1968). 1967 yılında geri dönenlerin sayısı 54.510 kişi olmuştur (Alman Ulusal İstatistik Ofisi, 1967). Geri dönüşü başlatan bu karardan sonra, 1970'li yıllarda ekonomik kriz nedeni ile Avrupa ülkelerinin kitlesel işçi alımını durdurması ve sonrasında 1980'li yıllarda devlet tarafından uygulanan geri dönüşü teşvik politikası geri dönüş kapsamındaki diğer uygulamaları oluşturmuştur.

Almanya'da, 28 Kasım 1983'te "yabancıların dönüşlerini özendirme" yasası ile geri döndürme politikasında yazılı bir uygulama dönemine geçilmiştir. Dönen işçilerin hem kendilerine (10.500 DM) hem de (her bir) çocukları için (1.500 DM) geri dönüş teşviki getirilmiştir. Ayrıca işçilerin emeklilik kesintilerinin hemen iade edilmesi de bu teşvike eklenmiştir. Bu kapsamda 1984 yılında 250.000 Türk işçi geri dönmüştür (Abadan Unat, 2006, ss. 72-75). Almanya Federal İstatistik Ofisinin verilerine göre bu dönemde 1982-1985 yılları arasında Türkiye'ye dönenlerin oranı Almanya'ya giden Türklerin sayısından fazla olmuştur. Türkiye'den toplam 153.879 kişi Almanya'ya giriş yaparken, 463.464 Türk işçisi geri dönüş yapmıştır. Bir başka deyişle Türkiye'ye geri dönüş yapanların oranı Almanya'ya gidenlerin oranının yaklaşık üç katı olmuştur.

1990'lı yıllarda ise geri dönenlerin oranı yeniden düşmüştür. 1970'li yıllarda tanınan aile birleşimi hakkı ile Türk göçmenlerin ailelerini yanlarına aldırması ve ailece daha fazla kazanıp daha iyi bir yaşam için birlikte mücadele süreçleri bu düşüşte etkili olmuştur. Aile birleşimi ile Türkler artık Batı Avrupa ülkelerinde kalıcı bir toplum haline gelmiş, geri dönüşü teşvik eden politikalar istenilen sonucu vermemiştir.

İkili anlaşmalar ile Batı Avrupa Ülkelerine giden ve orada kalıcı bir toplum haline gelen Türklerin yaşamları küreselleşmenin etkisinden kurtulamamıştır. Küreselleşmenin getirdiği yeni yaşam alanları olarak ifade edebileceğimiz ulus-aşırı alanlar tüm göçmenlerin yaşamlarında olduğu gibi Türk göçmenlerin yaşamlarında da önemli değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Yaşamlarında ulus-aşırı alanların yoğun etkisi olan Türk göçmenler Faist (2003) tarafından ulus-aşırı göçmenler olarak değerlendirilmektedir. Birden fazla ülkeye aidiyet hissedilen, çoklu kimliği benimseyen, çifte vatandaşlığı olabilen, aynı anda birden fazla yerde hayatı olan göçmenler olarak tarif edebileceğimiz ulus-ötesi göçmen kavramının Batı Avrupa'daki Türkler için geçerliliği konusunu T. Faist'in Uluslararası Göç ve Ulus-aşırı Toplumsal Alanlar isimli eserinde detaylı şekilde anlatmaktadır.

Türklerin ulus-aşırı göçmen olduklarının tartışıldığı bu yıllarda, 1990'lı yıllardan itibaren düşük olan geri dönüş oranlarında 2008 sonrasında görece olarak yükselme yaşanmıştır. Pusch ve Splitt'in (2013) Alman Federal İstatistik Ofisi'nin 1961-2010 arasındaki verileri üzerinden, Almanya'ya gelen ve Almanya'dan ayrılanlar değerlendirmesi yaptıkları çalışmalarında 2008 yılından itibaren Almanya'dan ayrılanların oranının Almanya'ya gelenlerin oranından daha yüksek olduğu görülmüştür. Hollanda'da ise, 1970'li yılların başından itibaren ülkeye gelenlerin sayısı ülkeden ayrılanların sayısından yüksek iken, ilk defa 2010'lu yıllarda ülkeden ayrılanların sayısı yaklaşık iki katına çıkmış ve ülkeye gelenlerin sayısına yaklaşmıştır (CBS, 2021).

2010 sonrasındaki durumu yine Alman Federal İstatistik Ofisi'nin verileri üzerinden incelediğimizde ise ayrılanların oranının gelenlerin oranından yüksek olduğunu görürüz. Ancak bu oran 2015 yılında hemen hemen eşitlenmiş, 2016 yılından sonra ise yeniden gelenlerin oranı ayrılanların oranından kısmen daha yüksek olmaya başlamıştır (Alman Federal İstatistik Ofisi, 2010-2016). Hollanda'da ise 2019 ve 2020 yıllarında, ülkeye gelenlerin sayısında yeniden artış olmuş ve ayrılanların sayısında düşüş yaşanmıştır (CBS, 2021).

Bu veriler doğrudan geri dönenlere ilişkindir. Geri dönüş yapan göçmenlerin geri dönme nedenleri konusunda yapılan akademik çalışmalarda ise geri dönme nedeni olarak özellikle emeklilik ve iş imkanları konusu ön plana çıkmaktadır. Bu konudaki çalışmalardan Pusch ve Splitt'in (2013) araştırma sonuçlarına göre geri dönenleri; emeklilik sonrası geri dönenler ya da yılın belli bir kısmını ev sahibi ülkede bir kısmını da anavatanında geçirenler ile iş imkanlarından faydalanmak için anavatanına geri dönen eğitim düzeyi yüksek ikinci ve üçüncü kuşak oluşturmaktadır. Biz buna özellikle anavatanlarında eğitim almak için gelen üçüncü ve dördüncü kuşağı da dahil edebiliriz (Şahin Kütük vd., 2018; Ergün vd., 2016).

Akademik çalışmalarda göçmenlerin geri dönme niyeti, geri dönenlere ilişkin çalışmalara göre daha kısıtlıdır. Ancak geri dönme niyeti konusu da geri dönenler konusu kadar önemlidir. Geri dönme niyeti, geri dönme kararı öncesindeki süreci ifade eder. Kişilerde geri dönme niyeti olsa bile geri dönme ihtimalleri düşük olabilir. Burada geri dönme niyetinde olanların ne kadarının geri dönebildiği kadar, geri dönme niyetini hangi faktörlerin belirlediği de literatürde eksik kalan bir konudur ve geri dönüş göçü çalışmaları açısından önemlidir.

Bu çalışmada Almanya ve Hollanda'da yaşayan Türklerin, tersine göç niyetleri karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Araştırma sonucunda, Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin en yoğun olduğu ülkeler arasında yer alan Almanya ve Hollanda'daki Türklerin geri dönüş niyetinin yordayıcılarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Böylece bu çalışma ile tersine göç literatürüne ve politika yapıcılara, geri dönme niyeti ve bunun belirleyicileri konusunda katkı sağlanması hedeflenmektedir.

1. Tersine Göç ve Tersine Göç Niyeti

Modern toplumda emek göçünün bir kısmı geri dönme düşüncesi üzerine kurulu olarak gerçekleşmiştir. Ancak, göç veren ülke ile göç alan ülke arasındaki ekonomik gelişmişlik uçurumunun zamanla artması, gelişmiş ülkelere işçi olarak giden göçmenlerin geri dönme niyetlerinde düşmeyi beraberinde getirmiştir. Yukarıda söz ettiğimiz göçmen işçilerin geri dönme istatistikleri de bunun bir göstergesi olarak okunabilir.

Son otuz yılda küreselleşmenin etkisinin en yoğun yaşandığı alanlardan biri de göçtür. Hem emek göçünün yeni aktörleri için hizmet sektörünün gelişmesi, hem istihdam piyasasındaki değişimler, hem ucuz emek ihtiyacı kapsamında emek göçü talebindeki artış, hem de uzun yıllar önce göç eden işçilerin gündelik yaşamlarındaki değişim açısından küreselleşme göçmenlerin yaşamında önemli bir değişken haline gelmiştir. Küreselleşme ile göçmenler hem ev sahibi ülkede, hem de geldikleri ülkede eş zamanlı ilişkiler ve yaşamlar kurabilmekte, birden fazla kimliğe aidiyet geliştirebilmekte ve ekonomik faaliyetlerde bulunabilmektedirler. Bu aynı zamanda geri dönüş göçünü de kolaylaştırmaktadır. Ulus-aşırı alanlar ve bunun sunduğu imkanlar sayesinde göçmenler artık iki ülkede birden yaşam kurma bağlamında geri dönme ve iki ülkedeki bağlarının devam ettiği bir yaşamı tercih edebilmektedir. Kısaca küreselleşmenin yarattığı ulus-aşırı alanların geri dönüş göçünü de etkilediğini söyleyebiliriz.

Tersine göç/geri dönüş göçü literatüründe geri dönüş; köklerini neo-klasik ekonomi yaklaşımından alan teorilerde göçmenin başarısızlığı olarak görülmektedir. Yeni işgücü göçü ekonomisi yaklaşımında, çalışıp, biriktirilen paralar ve yapılan yatırımlarla geri dönüş, planlanan ve başarılı bir durum olarak görülmektedir. Merkez-çevre kuramında geri dönüş kararı ne göçmenin başarısızlığı ne de başarısı üzerinden değil, göçmenlerin anavatanları (çevre) ile göç ettikleri ülkelerin (merkez) ekonomik yapısı ve bu yapının beraberinde getirdiği koşullarla bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Ulus-aşırı göç teorilerinde ise küreselleşmenin, gelişen iletişim ve ulaşım teknolojisinin yarattığı ulus-aşırı alanlar sayesinde, sosyal ve kültürel sermayeye katkı olarak göçmenlerin anavatanı ile bağlarını devam ettirdikleri söylemi hakimdir. Bu yaklaşımda kültürel ve sosyal sermayeleri her iki ülkede de güçlü olan göçmenlerin, doğrusal bir göç hareketinden ziyade dairesel göç hareketi gerçekleştirdikleri kabul edilmektedir. Bu durumda tersine göç kesin dönüş şeklinde değil, iki ülkede yaşam olanağı bağlamında ele alınmaktadır (Cassarino, 2004).

Tersine göçü ele alan bu teorik açıklamaların uygulamalı çalışmaların sonuçları ile örtüşüp örtüşmediği sorusuna ise hemen hemen bütün teorik söylemlerin görece olarak araştırma sonuçlarında bir karşılık bulunduğu şeklinde cevap verebiliriz. Şöyle ki, ekonomik kuramı temel alan bazı çalışmalarda geri dönen göçmenlerin bu kararı alma nedenlerinin başarısızlık olduğu (De Hass & Fokkema, 2011; Sinatti, 2011), bazı çalışmalarda göçmenlerin

bunu planlı şekilde yaptığı, çalışıp, para biriktirerek gerçekleştirdiği, bir başka ifade ile bunun bir başarı olduğu (Ahlburg & Brown, 2007; Dustmann & Mestres, 2008) görülmektedir. Bazı çalışmalar ise eğitim düzeyi yüksek ancak düşük vasıflı işlerde çalışan/ düşük ücret alan göçmenlerde geri dönüşün yüksek; gelir düzeyi yüksek, işi ve evi olan göçmenlerde ise geri dönüş oranının daha düşük olduğunu ortaya koymuştur (De Haas & Fokkema, 2011; Constant & Zimmermann, 2012; Kuhlenkasper & Steinhardt, 2012).

Ulus-aşırı göç teorileri ve sosyal sermaye kavramını merkez alan çalışmaların sonuçları ise anavatani ile bağlarını sürdüren ve bu kapsamda sosyal sermayesi güçlü olan göçmenlerin geri dönüş kararını daha kolay aldıklarını göstermektedir (Carling & Pettersen, 2014; Cassarino, 2004; De Haas & Fokkema, 2011). Bazı araştırmalar ise geri dönme niyeti düşük olanların, ev sahibi topluma entegrasyonunun yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Constant & Massey, 2002; De Haas & Fokkema, 2011). Bunun yanı sıra ekonomik uyum ve göçmen politikalarının tersine göç ile önemli bir ilişkisi olmadığı (Fokkema, 2011) yönünde araştırma sonuçları da vardır.

Kaas ve Manger (2010), aynı iş için aynı özgeçmişle (CV) Türk ismi ile yapılan başvurular ile Alman ismi ile yapılan başvurulara geri dönüş oranlarını ele aldıkları çalışmalarında, işe Alman isimli başvurulara, Türk isimli başvurulara oranla %14 daha fazla geri dönüş olduğunu saptamışlardır. Bu sonuçlar göçmenler ve önyargı yaşama arasındaki ilişkinin önemli bir göstergesi olarak düşünülebilir. Yaşanan önyargı ile geri dönme arasında bir ilişki olup olmadığı konusundaki literatürde ise yaşanan ön yargının geri dönüşü belirleyen faktörler arasında olduğu görülmektedir (Diehl & Liebau, 2014; Fibbi, Lerch & Wanner, 2006; Şahin, 2010). Kısaca, tersine göç ve göç niyeti konusunda yapılan çalışmalarda gelir durumu, gelinen ülke ile kültürel, sosyal ve ekonomik bağların devam etmesi, ev sahibi topluma aidiyet ve önyargı yaşama durumu, geri dönüş/kararının belirleyicileri arasında yer almaktadır.

Yukarıda özetlenen çalışmalar daha çok ev sahibi ülkenin politikalarını merkeze alarak yapılmış çalışmalardır. Literatürde göç veren ülkenin politikaları ve ekonomik koşullarının tersine göç kararını etkilediği yönünde de araştırma sonuçları vardır. Bunlardan son dönemde Diehl ve Liebau'nun (2014) Almanya'da yaptıkları çalışmada, birinci kuşağın 2001 sonrası artan geri dönüş niyeti üzerinde eğitim, kimlik ve ayrımcılığın belirgin bir etkisi saptanmamış, bu bağlamda geldikleri ülkedeki (anavatandaki) değişimin bu karar üzerinde daha etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, ise geri dönüş göçü; sosyo-demografik faktörler ile ev sahibi toplum ve anavatana olan aidiyet, sosyal sermaye, ev sahibi ülkenin göçmen politikaları bağlamında vatandaşlık durumu ve önyargı değişkenlerinin tersine göç niyeti üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu bağlamda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki şekildedir.

H1: Tersine göç niyeti ile sosyo-demografik faktörler (cinsiyet, yaş, eğitim, girişimci olma, vatandaşlık) arasında ilişki vardır.

H2: Geline ülkeyle bağların devam etmesi (Türk kimliğini ve kültürünü benimseme, Türklerle iletişim, Türkiye'deki yakınları ile iletişim), tersine göç niyetini etkiler.

H3: Ev sahibi toplumun kimliğini, kültürünü benimseme ve ev sahibi toplumla iletişim kurma, tersine göç niyetini etkiler.

H4: Önyargı yaşama göç niyetini etkiler.

H5: Yaşanan ülke tersine göç niyetini etkiler.

Bu çalışmada, Almanya ile çok kültürlü göçmen politikası ile uzun yıllar Almanya'dan farklı olan ve 2005 yılından sonra göçmen politikasında negatif yönde değişim yaşanan Hollanda'da yaşayan Türklerin geri dönüş niyet düzeyleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu sayede tersine göç niyeti üzerinde ev sahibi ülke ve gelinen ülkenin yapısal unsurları ve göçmen politikalarının etkisinin de ortaya konulması amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Almanya ve Hollanda'daki Türklerin geri dönüş niyetlerini karşılaştırmalı olarak incelemek amacı ile yapılan bu çalışmada nicel araştırma deseni kullanılmıştır.

2.1. Evren ve Örneklem

Türklerin Avrupa'da en yoğun nüfusa sahip oldukları ülkeler sıralamasında Almanya ilk, Hollanda üçüncü sırada yer almaktadır. Araştırmanın evreni olarak bu iki ülkedeki farklı etnik kökenden göçmeni barındıran şehirler ile özellikle Türk göçmenlerin yoğunlukta yaşadıkları şehirler belirlenmiştir. Bu kapsamda farklı etnik kökenden göçmenin yaşadığı şehirlerden Almanya'da Frankfurt, Hollanda'da ise Amsterdam ve Rotterdam evren olarak belirlenmiştir. Göçmenlerin az olduğu ancak Türk göçmenlerin yoğun yaşadıkları şehirlerden ise Almanya'da Duisburg, Hollanda'dan ise Eindhoven ve s-Hertogenbosch şehir merkezleri araştırma evrenine dahil edilmiştir. Olasılıklı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçlı örnekleme ile cinsiyet, ev sahibi toplumda yaşanan süre ve çalışma durumu bağlamında, Almanya'da Frankfurt ve Duisburg'da yaşayan toplam 400 Türk göçmene, Hollanda'da ise Amsterdam, Rotterdam, Eindhoven ve s-Hertogenbosch'ta yaşayan toplam 235 Türk göçmene ulaşılmış ve anket formu ile veri toplanmıştır. Çalışma kapsamında önemli olan bazı soruların boş bırakıldığı 39 anket analize dahil edilmemiş, böylece toplam 596 anket üzerinden analizler yapılmıştır. Örneklem sosyo-demografik özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Çalışmada Almanya örnekleminin %58'ini kadın, %42'sini erkek katılımcılar, Hollanda örnekleminin ise yarısını kadın, yarısını erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Yaş ortalaması Almanya ve Hollanda örnekleminde

birbirine yakındır (Almanya örnekleminde 32, Hollanda örnekleminde 28). Eğitim sistemi iki ülkede birbirinden farklı olduğundan, çalışmada eğitim düzeyi bitirilen okul üzerinden değil, toplam okula gidilen yıl üzerinden kodlanmıştır. Bu sayede çalışmada iki ülkenin eğitim düzeyi karşılaştırma yapılabilecek bir değişken haline getirilmiştir⁴.

Araştırmadan bağımsız olarak Hollanda ve Almanya'daki Türklerin vatandaşlık dağılımına baktığımızda, Hollanda'da çifte vatandaş olanların oranının, Almanya'da ise Türk vatandaşı olanların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Araştırma katılımcıları içinde ise Hollanda'da çifte vatandaş olanların oranı % 45 ile en yüksek orana sahiptir, bu oran Almanya örnekleminde % 24'tür. Almanya'daki katılımcılar içinde en yüksek oran % 41 ile Türk vatandaşı olanlara aittir, bu oran Hollanda örneklemini için % 31'dir. Her iki ülkedeki katılımcıların içinde en düşük oran ev sahibi toplumun vatandaşlığına sahip olanlara aittir (Almanya: % 26, Hollanda: % 24). Bu oranlar iki ülkedeki Türklerin genel vatandaşlık dağılım oranlarına yakındır. Gelir ortalaması Almanya örnekleminde 2.500 Euro, Hollanda örnekleminde ise 2300 Euro' dur. Hollanda'da çalışmaya katılan girişimci oranı % 9 iken bu Almanya'da %17'dir.⁵

İki ülke örnekleminde toplanan verilerin genel anlamda birbiri ile karşılaştırılabilir nitelikte olduğunu, sosyo-demografik özellikler açısından iki ülkeden seçilen örneklem arasında çok büyük farklılıklar olmadığını söyleyebiliriz. Sadece Hollanda'da ulaşılabilen girişimci oranı daha düşüktür. Bunun nedeni ise gerek toplam nüfusun gerekse Türk nüfusunun fazla olduğu Almanya'da özellikle Türk işletmelerin de sayısal olarak fazla olmasıdır.

2.2. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Nicel araştırma deseninin kullanıldığı bu çalışmada veri toplamak için anket formu kullanılmıştır. Anket formu sosyo-demografik sorular, kültürleşme, kimlik ve iletişim ölçekleri ile göç süreci ve geri dönme konusundaki soruları içermektedir.

Çalışmada kullanılan Kültürleşme Ölçeği Berry tarafından geliştirilmiş, Almanya örneklemini için Bongard ve diğerlerince (2007) Almanca olarak düzenlenmiş, Şahin (2010) tarafından ise Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Ölçeğin Felemenkçe uyarlaması için ise Şahin Kütük'ün (2015) Felemenkçe-Türkçe uyarlaması kullanılmıştır.

⁴ Buna göre eğitim: 1. Herhangi bir okul mezunu değil 2.) 4-8 yıl, 3.) 9 yıl, 4.)10-11 yıl, 5.) 12 yıl, 6.) 13 yıl, 7.) 14 yıl, 8.) Üniversite şeklinde kodlanmıştır.

⁵ Çalışmaya katılan girişimcilerin Almanya'da daha fazla olmasından dolayı, gelir ortalaması Almanya'da Hollanda'dan daha yüksektir.

Çalışma kapsamında kültürleşme ölçeği ev sahibi ülkenin kültürünü benimseme, geldiği ülkenin kültürünü devam ettirme ve geri dönme düşüncesi olarak üç alt boyuta ele alınmıştır. Ölçekte yanıtlar “kesinlikle katılmıyorum”dan, “kesinlikle katılıyorum”a doğru yedili likert tipi seçenek içermektedir. Almanca versiyonunu düzenleyen Bongard ve diğerlerinin (2007) çalışmasında güvenilirlik testi sonucunda cronbach alpha değeri 0,80’in üzerinde bulunmuştur. Şahin’in (2010) Türkçe-Almanca uyarlama çalışmasında cronbach alpha değeri 0,80’in ve Şahin Kütük’ün (2015) Türkçe-Flemenkçe uyarlama çalışmasında ise cronbach alpha değeri yine 0,80’in üzerinde bulunmuştur. Bu araştırmada da ölçeğin cronbach alpha değeri 0,80’in üzerindedir. Anket her iki ülkede de ev sahibi ülkenin dili ve gelinen ülkenin dili olmak üzere iki dilli şekilde kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan İletişim Ölçeği’ninin orijinali van Dick ve diğerleri (2004) tarafından geliştirilmiş, Şahin (2010) tarafından Almanca-Türkçe ve Şahin Kütük (2015) tarafından ise Flemenkçe-Türkçe versiyonunu düzenlemiştir. Ölçek, “Türklerle iletişimi” içeren altı, “Almanlarla/Hollandalılarla iletişimi” içeren altı olmak üzere toplam on iki ifadeden oluşmaktadır. “İletişim Ölçeği”nde yanıtlar “kesinlikle katılmıyorum”dan, “kesinlikle katılıyorum”a doğru beşli likert tipi seçenek içermektedir. Ölçeğin orijinalinde van Dick ve diğerleri güvenilirlik testinde cronbach alpha değerini 0.85’den yüksek bulmuşlardır. Şahin (2010)’in Almanca-Türkçe ve Şahin Kütük’ün (2015) Flemenkçe-Türkçe versiyonlarında da cronbach alpha değerleri 0.80’den yüksektir. Bu araştırmada ise ölçeğin cronbach alpha değeri hem Almanca-Türkçe versiyonda, hem de Flemenkçe-Türkçe versiyonda yine 0.80’in üzerinde bulunmuştur.

Çalışmada kullanılan son ölçek ise Doosje, Ellemers ve Spears’in (1995, ss. 410-436) geliştirdiği ‘Sosyal Kimlik Ölçeği’dir. Ölçek, “Türk kimliği” ve “Alman/Hollandalı kimliği” şeklinde iki alt boyuttan oluşmaktadır. Yanıtlar “kesinlikle katılmıyorum”dan, “kesinlikle katılıyorum”a doğru beşli Likert tipi seçenek içermektedir. Ölçeğin Almanca ve Türkçe versiyonu için Şahin (2010), Flemenkçe ve Türkçe versiyonunu için ise Şahin Kütük’ün (2015) uyarlaması kullanılmıştır. Doosje, Ellemers ve Spears’in çalışmalarına yapılan güvenilirlik testi sonucunda ölçeğin cronbach alphası 0.80’nin üzerinde bulunmuştur. Şahin’in (2010) Almanca-Türkçe versiyonu için cronbach alpha değeri 0.75’in, Şahin Kütük’ün (2015) Flemenkçe-Türkçe versiyonu için cronbach alpha değeri 0.80’nin üzerinde bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin hem Almanca-Türkçe versiyonu hem de Flemenkçe-Türkçe versiyonu için cronbach alpha değerleri 0.80’nin üzerinde bulunmuştur.

Verilerin analizi için IBM SPSS 22 istatistik paket programı kullanılmıştır. Betimsel analizler için frekans ve çapraz tablolar alınmış, hipotez testleri için ise korelasyon ve hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Tersine Göç Niyeti

Araştırmanın temel amacı olan Avrupa'daki Türklerin Türkiye'ye geri dönüş niyetinin saptanması için sorulan "Bütün hayatım boyunca burada kalmak istiyorum" ifadesine hem Almanya hem de Hollanda örnekleminin yaklaşık yarısı katılmaktadır. "Gelecekte kendi ülkemde yaşamayı düşünebilirim" ifadesine katılma oranı ise Almanya'da %48.3, Hollanda'da %44.9'dur.

Tablo 1. Tersine Göçe İlişkin Düşünceler

Bütün hayatım boyunca burada kalmak istiyorum.	Almanya Örneklemi		Hollanda Örneklemi		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kesinlikle uymuyor	47	12,7	29	12,9	76	12,8
Uymuyor	38	10,2	21	9,3	59	9,9
Kısmen uymuyor	30	8,1	15	6,7	45	7,6
Ne uyuyor ne uymuyor	64	17,3	29	12,9	93	15,6
Kısmen uyuyor	37	10,0	18	8,0	55	9,2
Uyuyor	56	15,1	24	10	79	13,3
Kesinlikle uyuyor	99	26,7	89	40,0	189	31,7
Toplam	371	100,0	225	100,0	596	100,0
Gelecekte kendi ülkemde yaşamayı düşünebilirim.	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kesinlikle uymuyor	49	13,2	46	20,4	95	15,9
Uymuyor	52	14,0	51	22,7	103	17,3
Kısmen uymuyor	21	5,7	8	3,6	29	4,9
Ne uyuyor ne uymuyor	70	18,9	19	8,4	89	14,9
Kısmen uyuyor	57	15,4	28	12,4	85	14,3
Uyuyor	55	14,8	20	8,9	75	12,6
Kesinlikle uyuyor	67	18,1	53	23,6	120	20,1
Toplam	371	100,0	225	100,0	596	100,0

Geri dönüş düşüncesinin hangi değişkenlerle ilişki olduğu ise korelasyon analizi ile incelenmiştir (Tablo 2). Tüm örneklem dahil edilerek yapılan korelasyon analizi sonrasında örneklemin geri dönüş niyeti ile cinsiyet, vatandaşlık, Türk kimliği, Türklerle iletişim, Türkiye'dekilerle ilişkiler ve önyargı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca yaş, girişimci olma, ev sahibi ülkenin kimliğini benimseme, ev sahibi toplumlara

Tablo 2. Örneklerin Tersine Göç Niyetine İlişkin Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1.Geri dönüş düşüncesi		,193**	-,334**	-,386**	,097*	-,445**	,008	-,081*	,166**	-,073	,004	,006	,134**	,177**	-,022	,172**	,113*
2.Türk kimliğini benimsememe		-,266**	,006	,427**	-,242**	,524**	,032	-,052	,257**	-,178**	-,106**	,071	,212**	-,173**	,177**	,177**	,083
3.Ev sahibi ülke kimliğini benimsememe		,377**	-,050	,449**	-,279**	,167**	,011	-,039	,103*	-,049	-,016	-,079	-,020	-,026	-,026	,106*	
4.Ev sahibi toplumla iletişim		,150**	,450**	-,006	,126**	,141**	,078	-,142**	-,093*	-,103*	-,017	-,108**	,220**				
5.Türklerle iletişim		-,079	,483**	,001	-,095*	,145**	-,079	-,091*	-,002	,065	-,050	,056	,061				
6.Ev sahibi ülke kültürünü benimsememe		-,290**	,025	-,025	-,055	,146**	,031	-,098*	-,145**	,071	-,163**	,185**					
7.Türk kültürünü benimsememe		-,070	-,216**	,357**	-,212**	-,196**	,040	,077	-,246**	,130**	,074						
8.Yaşanan ülke		,098*	-,156**	,038	,065	,063	,010	,069	,021	-,056							
9.Cinsiyet		-,568**	,210**	,543**	-,024	,060	,295**	,025	-,045								
10.Yaş		-,348**	-,499**	,062	,055	-,468**	,169**	,148**									
11.Eğitim		,151**	,069	-,176**	,267**	-,185**	-,039										
12.Girişimci olma durumu		,029	-,057	,355**	-,137**	-,103											
13.Önyargı		-,120**	-,051	,002	-,035												
14.Öldüğünde nerede gömülmek istendiği		-,154**	,324**	,077													
15. Ev sahibi ülkede yaşama süresi		-,150**	-,119*														
16.Vatandaşlık		-,064															
17.Türkiye'dekilerle ilişkiler																	

*P<0.05, ** P<0.01, ***P<0.001

iletişim, ev sahibi toplumun kültürünü benimseme ve yaşanan ülke ile geri dönme niyeti arasından negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Geri dönme düşüncesinin eğitim, gelir ve Türk kültürünü benimseme değişkenleriyle ise anlamlı bir ilişkisi yoktur. Bir başka ifade ile yaş, girişimci olma durumu, ev sahibi toplumun kimliğini, kültürünü benimseme ve ev sahibi toplumla iletişim arttıkça geri dönme niyeti azalmaktadır. Türk vatandaşı veya çifte vatandaş olma durumu, Türk kimliğini benimseme, bulunduğu ülkede Türklerle ve Türkiye'dekilerle ilişkilerini devam ettirme ve önyargı yaşama durumu arttıkça, geri dönme düşüncesi artmaktadır.

Türk göçmenlerin Türkiye'ye geri dönme niyetlerinin yordayıcılarının belirlenmesi için yapılan çoklu hiyerarşik regresyon analizi sonucunda, kurulan modelin geri dönme niyetindeki varyansı kısmen açıkladığı görülmüştür. İlk aşamada cinsiyet, yaş, eğitim, girişimci olma durumu, gelir ve vatandaşlık analize dahil edilmiş ve bu varyansın % 7'sini açıklamıştır ($F(6,577)=7.38, p<0.001$). Bu adımda, cinsiyet ve vatandaşlık ile geri dönme niyeti ilişkilidir ve H1 kısmen doğrulanmıştır.

İkinci aşamada analize ev sahibi toplumun kimliğini benimseme, ev sahibi toplumla iletişim ve ev sahibi toplumun kültürünü benimseme eklenmiştir. Bu model varyansın %22'sini açıklamıştır ($F(3,574)=59.39, p<0.001$) ve H2 doğrulanmıştır. Üçüncü aşamada Türk kimliğini ve kültürünü benimseme, Türklerle iletişim ve Türkiye'deki yakınları ile iletişim analize dahil edilmiş, bu model de varyansın % 4'ünü açıklamıştır ($F(4,570)=9.45, p<0.001$). H3 ise Türk kültürünü benimseme ve Türkiye'deki yakınları ile iletişimin tersine göç niyetini etkilediği dışında doğrulanmıştır. Dördüncü aşamada önyargı yaşama analize dahil edilmiş, bu model varyansın % 0.5'ini açıklamış ($F(1, 569)=4.28, p<0.021$), H4 doğrulanmıştır. Son aşamada ise yaşanan ülke analize girilmiş, bu model varyansın %0.07'sini açıklamış ($F(1,568)=5.82, p<0.030$) ve H5 doğrulanmıştır.

Tablo 3. Almanya ve Hollanda'da Yaşayan Türklerin Geri Dönüş Niyetine İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi

	Step 1 β	Step 2 β	Step 3 β	Step 4 β	Step 5 β
Cinsiyet	0.12**	0.10*	0.06	0.07	0.07
Yaş	-0.04	-0.033	-0.039	-0.045	-0.061
Eğitim	-0.001	0.062	0.055	0.043	0.041
Girişimci olma durumu	-0.012	-0.004	-0.005	-0.027	-0.092*
Gelir	-0.016	0.021	0.015	0.018	0.018
Vatandaşlık	.172***	118**	103**	.104**	106**
Ev sahibi toplumun kimliğini benimseme		-.140**	-.120**	.125**	-.112**
Ev sahibi toplumla iletişim		-.167***	-.160***	.153***	-.140**
Ev sahibi toplumun kültürünü benimseme		.299***	.316***	.310***	-.316***
Türk kimliğini benimseme			.213***	.206***	.216***
Türk kültürünü benimseme			-0.153	-0.153	-0.156
Türk toplumu ile iletişim			-.110**	-.109**	.110**
Türkiye'deki Türklerle iletişim			0.052	0.054	0.052
Önyargı yaşama				.072*	.078*
Yaşanan ülke					-.086*
R2	0.071	0.29	0.33	0.34	0.35
ΔR^2	0.071	0.22	0.04	0.005	0.007
Fchange	7.38	59.39	9.45	4.28	5.82
Δdf	6/577	3/577	4/570	1/569	1/568

Not: * p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001; vatandaşlık 1= ev sahibi ülkenin vatandaşlığı, 2=Türk /çifte vatandaşlık; yaşanan ülke, Almanya=0, Hollanda=1 olarak yeniden kodlanmıştır.

Geri dönme niyetinin yordayıcıları üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında ise şunlar söylenebilir. Geri dönme niyeti yordayıcıları olarak test edilen Türk kimliğini benimseme ve Türklerle iletişim düzeyi ile geri dönme niyeti arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır; Türk kimliğini benimseme düzeyi ve Türklerle iletişim düzeyi arttıkça, geri dönme niyeti artmaktadır ($\beta=.21$, $p<0.000$). Yordayıcılar arasında ev sahibi toplumla iletişim ($\beta= -.14$, $p<0.000$), ev sahibi toplumun kimliğini benimseme ($\beta= -.11$, $p<0.001$) ve ev sahibi ülkenin kültürünü benimseme ($\beta=.31$, $p<0.000$) ile geri dönme niyeti arasında negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Ev sahibi toplumla iletişim, ev sahibi toplumun kimliğini ve kültürünü benimseme düzeyi arttıkça geri dönme niyeti düşmektedir. Yordayıcılardan olan vatandaşlık ile geri dönme niyeti arasında da ilişki vardır ($\beta= .10$, $p<0.001$) ve Türk ve çifte vatandaş olma durumunda geri dönme niyeti daha yüksektir. Modeldeki katkı oranında göre son sıralarda yer alan yordayıcılar olan girişimci olma durumu ($\beta= -.09$, $p<0.05$) ve yaşanan ülke ($\beta= -.86$, $p<0.05$) ile geri dönme

niyeti arasında negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Girişimci olma durumu ve Hollanda’da yaşama durumu arttıkça geri dönme niyeti azalmaktadır. Girişimci olmayanlarda ve Almanya’da yaşayanlarda geri dönme niyeti daha yüksektir.

Sonuç ve Tartışma

Batı Avrupa’ya işçi göçü, gerçekleşme biçimi ve Türklerin Avrupa’daki yaşamları açısından farklı dönemsel özellikler göstermektedir. Batı Avrupa Ülkelerinde oluşan Türk toplum yapısı da farklı ülkelere göre farklı özellikler göstermektedir (Adıgüzel, 2010). Batı Avrupa’ya göçün ilk dönemi 1950’li yıllardaki bireysel ya da “stajyer” söylemi üzerinden kurumsal girişimler aracılığı ile Batı Avrupa ülkelerine gidiş sürecini içermektedir. Sonraki dönem ise Türkiye’de bir kamu politikası bağlamında, Türkiye’nin ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1962-67) “artan işgücü ihracatı” ve “rotasyon” ile işçilerin vasıflı işçiler olarak Türkiye’ye geri dönecekleri varsayımı ile ikili anlaşmalar dönemidir. Bu aşamada göç kitlesel bir boyut kazanmıştır. Ancak 1967 yılında yaşanan ekonomik durgunluk sonrasında Almanya yazılı olmasa da Türk işçileri kendi ülkelerine geri dönmeleri konusunda teşvik edilmişlerdir. Bu çerçevede Türklere yapılan iş sözleşmelerinin yenilenmeyeceği, ülkelere dönmelerinin onlar için daha iyi olacağı şeklinde söylemlerde artış yaşanmıştır. Bu süreçte yaşanan işsizlik nedeni ile kısa sürede 20 bin işçi Türkiye’ye geri dönmüştür. Ancak bu geri dönüş, Türkiye’de 1960’lı yılların kamu politikaları bağlamında “Avrupa’ya gidecek işçilerin rotasyonla kalifiye elemanlar olarak geri dönüp, sanayi sektöründe çalışacakları” beklentisine uygun olmamıştır. Tuna (1968) ve Unat (1972)’a göre bunun nedeni hem Türkiye’de bu tarz işçi istihdam edecek alanların olmaması, hem de dönenlerin yaptıkları birikimlerle kendi işleri ile uğraşmak istemeleridir.

1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi nedeni ile ekonomik sorunların daha da arttığı Avrupa Ülkelerinde kitlesel işçi alımı durdurulmuştur. Önceden gelen işçilere ise ailelerini yanlarını almalarını sağlayan aile birleşimi konusunda hak tanınmıştır. Artık yurtlarda (Heim) yaşamak yerine işçiler, aileleri ile beraber daha uygun konutlarda yaşamaya başlamış, kültürel ve dini ihtiyaçlarına cevap verecek alanlar inşa etmeye başlamışlardır. Bu aynı zamanda Batı Avrupa Ülkelerine gelen misafir işçilerin aileleri ile ilgili yeni kamu politikalarının da şekillenmesi ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Göçün üçüncü dönemi olarak adlandırılan 1970’li yıllar Türkiye açısından ise Türkiye’ye gelen işçi tasarruflarının değerlendirilmesine yönelik bir “devlet politikasının şekillendiği yıllar” (Şenel, 1975, s. 39) olmuştur. Bu süreçte geri dönüşlerden çok, umutların hala Avrupa’da olması nedeni ile aile birleşimi yolu ile Avrupa ülkelerine göç devam etmiş ve Türkler Avrupa’da kalıcı bir toplum haline gelmişlerdir.

1980’li yıllar ise çocukların eğitim sorunları, dernekleşme hareketleri, ibadethaneler, etnik marketler kapsamındaki altyapı çalışmaları, sığınma istekleri ve vize politikası gibi Türklerin kalıcılığının beraberinde getirdiği sorunlar

ve belli haklar için mücadele sürecinin yaşandığı göçün dördüncü dönemi olarak anılmaktadır. Bu döneme damgasını vuran temel özellik, göç alan ülkelerin artık göçmen işçiler için eğitim, sağlık gibi alanlarda yeni politikalar geliştirmesinin bir zorunluluk olduğunun anlaşılması olmuştur. Bu durum ise bir başka hususu da beraberinde getirmiş, başta Almanya olmak üzere “geri dönüşü özendirici politikalar” yeniden uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu sefer teşvik sadece sözleşme yenilememe ve eve dönmeleri yönündeki nasihatler şeklinde olmamış, doğrudan teşvik olarak para verilmiştir. Geri dönüşü teşvik kapsamında verilen parayı alarak yaklaşık 250 bin işçi Türkiye’ye dönmüştür.

Göçün bir sonraki dönemi olarak geçen 1990’lı yıllar, yabancılar yasası, yabancı düşmanlığı ve kimlik tartışmalarının yaşandığı bir dönem olmuş, ancak geri dönüş oranları hızla düşmüştür. 2000’li yıllar ise entegrasyon ve çokkültürlülük politikalarının getirildiği, fakat sonradan getirilen uygulamalarla “Asimilasyonist politikalara geri dönüş mü?” tartışmalarının yaşandığı bir dönem olmuştur. “Çok kimlikli bir kimliksizleştirme süreci ve birden fazla kimlikle yaşamın zorluğu” (Keskin, 2011), Euro İslam ve Euro Türkler gibi söylemler Batı Avrupa’daki Türkler açısından kimlik tartışmalarının olduğu göçün altıncı dönemini oluşturmuştur. Bu yıllar aynı zamanda 11 Eylül 2001 saldırısının yaşanması sonucunda Türklere ve Müslümanlara yönelik önyargı ve şiddet olaylarının tüm Avrupa’da arttığı ve İslamofobi söyleminin yaygınlaştığı yıllar olmuştur ve bu günümüzde de devam etmektedir.

Gerek ekonomik krizler gerekse önyargılar ve İslamofobi nedeni ile Türkler arasındaki işsizlik oranı son yıllarda artmıştır. Bu gelişmelerle birlikte yaşanan bir başka durum ise daha önceki yıllarda yapıldığı gibi bir devlet politikası dahilinde bir teşvik programı olmaksızın, 2008’den itibaren Türkler arasında geri dönenlerin oranlarında dikkat çeken yükseliştir.

Avrupa’da Türkler arasında artan işsizliğe çözüm olarak, devlet ve aile desteği ile yaşamını devam ettirme durumu (Şen, 2005), ailenin desteği ile kendi işyerini açma (Şahin, 2012) ve özellikle kalifiye olanların geçici süreyle Türkiye’de çalışması (Zeyneloğlu & Sirkeci, 2014) gibi farklı yollar kullanılmıştır. Buna örnek olarak günümüz Türkiye’sinde emeklilik sonrası yılın yarıya yakını Türkiye’de geçiren 1. Kuşak, Türkiye’de yabancı sermaye tarafından işletilen büyük işletme ve bankalarda Avrupa’da yaşayan 3. kuşak Türklerin orta ve üst düzey yönetici ya da profesyonel meslek elemanı olarak çalışmaları gösterilebilir. Ancak bu durumun daha çok eğitilmiş ve kalifiye olan gençler için geçerli olduğu söylenebilir.

Almanya ve Hollanda’da yaşayan Türklerin, Türkiye’ye geri dönme konusundaki niyetlerinin karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu araştırmanın sonucunda geri dönme niyetinin belirleyicileri olarak şunlar saptanmıştır. Türk kimliğini benimseme ve Türklerle iletişim kurma düzeyi ile geri dönme niyeti arasındaki pozitif ilişki vardır.

Bu ilişki, literatürde daha önceki çalışmaların sonuçları ile (Carling & Pettersen, 2014; De Haas & Fokkema, 2011;) örtüşmektedir ve Avrupa'daki Türk nüfusunun geleceği açısından (Özdemir, 2005) da önemlidir. Ev sahibi toplumun kimliğini, kültürünü benimseme ve ev sahibi toplumla iletişim değişkenlerinin geri dönme niyeti ile negatif yönlü anlamlı ilişkili olması yönündeki araştırma sonucumuz ise yine literatürle örtüşmektedir (Constant & Massey, 2002; De Haas & Fokkema, 2011).

Hem Almanya hem de Hollanda'daki örneklemin yarısından biraz azı geri dönme niyetindedir. Yapılan regresyon analizi sonrasında, yaşanan ülkenin geri dönme niyetinin yordayıcısı olduğu görülmüştür. Geri dönülecek ülkenin Türkiye ve geri döneceklerin de Türk olmasına rağmen, Almanya'da geri dönme niyetinin Hollanda'dan daha yüksek olması durumu, geri dönme niyetinin bireysel özelliklerle birlikte, ev sahibi ülkenin kamu politikalarından da etkilendiğini düşündürmektedir. Ayrıca Türk ya da Çifte vatandaşlığa sahip olanlarda geri dönme niyeti ev sahibi toplumun vatandaşlığı olanlardan daha yüksektir. Önyargı yaşama oranı yüksek olanlarda geri dönme niyeti yüksektir ve bu durum literatürdeki geri dönme ile önyargı yaşama arasında ilişki olduğu (Kaas & Manger, 2010) yönündeki çalışmaları desteklemektedir. Bu sonuçlar geri dönme niyetinin sadece bireysel özelliklerden değil aynı zamanda ülkelerin göçmen politikalarından da etkilendiğini göstermesi açısından önemlidir.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, elde edilen sonuçların ve geri dönme niyetinin yordayıcıları olarak bulunan bireysel ve yapısal faktörlerin etkisinin temsili örnekleme tekniği ile daha geniş bir örneklem kitlesine ulaşılarak incelenmesi, Almanya ve Hollanda'da yaşayan Türklerin geri dönüş niyetleri hakkında genellenebilir bir bilgiye ulaşılmasını açısından alana katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (1972). Yurtdışına göçen Türk iş gücü ve dönüş eğilimleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27(2), 183–206.
- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen göç - konuk işçilikten ulus - ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2010). Diasporadaki kimlik algılamalarına göç tipinin etkisi: Almanya ve İngiltere Türk toplumlarının karşılaştırması. *Sosyoloji Dergisi*, 3(20), 91–119.
- Ahlburg, D. & Brown, R. P. C. (1998). Migrants' intentions to return home and capital transfers: A study of Tongans and Samoans in Australia. *The Journal of Development Studies*, 35(2), 125–151.
- Alman Federal İstatistik Ofisi. (2021). Wanderungen von Türkischen Staatsangehörigen zwischen Deutschland und dem Ausland, von 1962 bis 2020.
- Bongard, S. (2007). Akkulturation und gesundheitliche beschwerden bei drei migrantenstichproben. In Deutschland. H., Heim-Dreger, U. & Kohlmann, C.W. (Hrsg), Beiträge zur Gesundheits-psychologie. Schwäbisch Gmünd: Gmünder Hochschulreihe Band Eschenbeck, 29– 53.
- CBS. (2021). Open Data. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/en/dataset/37259eng/table?searchKeywords=return%20migration>
- Carling, J. & Pettersen, S. V. (2014). Return migration intentions in the integration-transnationalizm matrix. *International Migration*, 52(6), 13–29.
- Cassarino, J. P. (2004). Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), 253–279.
- Constant, A. F. & Massey, D. S. (2002). Return migration by German guestworkers: Neoclassical versus new economic theories. *International Migration*, 40(4), 5–38.
- Constant, A. F. & Zimmermann, .K. F. (2012). The dynamics of repeat migration: A markov chain analysis. *International Migration Review*, 46(2), 362–388.
- De Hass, H. & Fokkema, T. (2011). The effects of integration and transnational ties on international return migration intentions. *Demographic Research*, 25, 755–782.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1963). Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan1.pdf>
- Diehl, C. & Liebau, E. (2014). *Turning back to Turkey–or turning the back to Germany? Remigration intentions and behavior of Turkish immigrants in Germany between 1984 and 2011*. Soep papers on multidisciplinary panel data research, 637, Berlin: DIW SOEP.
- Doosje, B. Ellemers, N. & Spears, R. (1995). Perceived intragroup variability as a function of group status and identification. *Journal of Experimental Social Psychology* 31, 410–436.

- Dustmann, C. & Mestres, J. (2008). Remittances and temporary migration. *Journal of Development Economics*, 92 (1), 62–70.
- Ergün, N., Çoban, S., Şahin Kütük, B., & Gökalp Alpaslan, G. (2016). Batı Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye üniversite eğitimi için gelen Türk öğrencilerin sosyal bütünleşme süreçleri. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 67–88.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve uluslararası toplumsal alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Fibbi, R. Lerch, M. & Wanner, P. (2006). Unemployment and discrimination against youth of immigrant origin in Switzerland: When the name makes the difference. *Journal of Integrational Migration and Integration*, 7 (3), 351–366.
- Fokkema, T. (2011). Return' migration intentions among second-generation Turks in Europe: The effect of integration and transnationalism in a cross-national perspective. *Journal of Mediterranean Studies*, 20(2), 365–388.
- Kaas, L. & Manger, C. (2010). *Ethnic discrimination in Germany's labour market: A Field Experiment*. IZA Discussion Paper No. 4741.
- Keskin, H. (2011). *Türklerin gölgesinde Almanya, geleceğe yönelik uyum politikası için görüşler*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kuhlenkasper, T. & Steinhardt, M. F. (2012). *Who leaves and when? – selective outmigration of immigrants from Germany*. Hamburg: HWWI Research Paper, No. 128.
- Özdemir, Ç. (2005). Avrupa'daki Türkiye: Avrupa'da Türk nüfusu ve geleceği. Mustafa Yılmaz, Yonca Anzerlioğlu, Yasemin Doğaner (der.) *Avrupa Birliği: Çağdaş Uygarlığın Yolu mu, Ulusal Egemenliğin Sonu mu?* İçinde, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 147–161.
- Pusch, B. & Splitt, J. (2013). Binding the Almani to the 'homeland'- notes from Turkey. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 18(3), 129–166.
- Sinatti, G. (2011). Mobile transmigrants' or 'unsettled returnees'? Myth of return and permanent resettlement among senelagese migrants. *Population, Space and Place*, 17, 153–166.
- Şahin, B. (2010). *Almanya'daki Türkler*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Şahin Kütük, B., Ergün, N., Coban, S., & Gökalp Alpaslan, G. (2018). Return migration of ethnic Turkish youth to Turkish universities. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 46 (7), 1133–1142.
- Şen, F. (2005). Almanya'daki Türkler – entegrasyon veya gettolaşma [Turks in Germany-Integration and ghettos]. <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf>.
- Tuna, O. (1968). İşçilerimizin yurda dönüş meseleleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 19, 351–372.

- Van Dick, R. (2004). Role of perceived importance in intergroup contact. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 211–227.
- Van Huis, M. Han, N. & Croes, M. (2007). Migration of the four largest cities in the Netherlands. Statistics Netherlands Department of Population. http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/24BAD_693-1CB9-4D14-9BC8-FA94A87F6727/0/migration.pdf
- Zeyneloğlu, S. & Sirkeci, İ. (2014). Türkiye’de Almanlar ve Almancılar. *Göç Dergisi*, 1(1), 77–118.